

УДК 81'243

ЦИКЛІЧНІСТЬ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗ

Яцишина С.А., Яцишин О.М.

Зміст навчання іноземним мовам становить одну з кардинальних проблем методики як часткової дидактики, адже є покликаним дати відповідь на питання "чому навчати?" Оскільки перехід змісту навчання з площини нормативного суспільного знання в площину індивідуальних навчальних здобутків опосередковується дидактичним матеріалом, сформульоване вище питання конкретизується в контексті завдання відбору останнього.

Проблема відбору дидактичного матеріалу і засобів його представлення є особливо *актуальною* в навчанні іноземної мови студентів немовних ВНЗ, більшість з яких є "не лінгвістами" (в термінології В.Г.Костомарова) і, відповідно, не можуть "насолоджуватися парадигмами, любоватися варіантами закінчень та читати словник замість пригодницького роману" [3, с. 10].

Загалом така специфіка контингенту студентів неспеціальних факультетів враховується при складанні відповідних навчальних програм і планів. Зокрема, кінцевою метою навчання іноземної мови майбутніх фахівців сфери бізнесу проголошується формування навичок практичного володіння мовою як засобом комунікації. При цьому особливо наголошується: "Слід завжди пам'ятати, що мову вивчають не тому, що ми хочемо говорити, читати або писати про неї, але тому, що ми хочемо говорити, читати й писати про світ. Лише для лінгвістів мова є предметом дослідження" [цит. за: 7, с. 2].

З іншого боку, ціла низка лінгводидактів доводять необхідність "філологізувати" навчальний процес, щоб повернути інтерес студентів до теорії мови. "Парадоксальним є те, – лише Н.Д.Марова, – що ми намагаємося наблизити людей до іноземної мови, а виходить протилежне – ми відчужуємо людей від неї... нам потрібно знову повернути тих, кого навчаємо іноземної мови, до слова" [4, с. 44].

Метою даної статті є розкрити сутність і технологію реалізації циклічного навчання іноземної мови як засобу оптимізації процесу відбору дидактичного матеріалу в навчанні студентів немовних ВНЗ з огляду на важливість формування в них лінгвістичної компетенції.

Постановка проблеми. Аналіз так званої "традиційної" практики навчання іноземної мови на економічних факультетах дозволяє дійти висновку, що одним із суттєвих недоліків відбору і представлення дидактичного матеріалу студентам є неузгодженість, відсутність балансу й координації в навчанні мови й мовлення, змісту та форми вираження. Очевидно, що знаходження в процесі іншомовної професійної підготовки "не лінгвістів" балансу між знаннями про мову і продуктивністю, між аналізом мови та мовою в дії є доцільним з точки зору формування їхньої лінгвістичної компетенції.

Продуктивним у контексті розв'язання даного завдання може виявитися реалізація принципу системності та циклічності навчання. Йдеться про послідовне чергування в навчальному процесі циклів усного мовлення (мовленнева підготовка) та міжциклових етапів (мовна підготовка). При цьому кожний з етапів вимагає особливого підходу як стосовно відбору навчального матеріалу, так і стосовно його дозування та послідовності прийомів роботи з ним.

ЦИКЛІЧНІСТЬ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗ

Специфікою організації циклу мовленнєвої підготовки в умовах навчання іноземної мови у немовних ВНЗ є відбір фактичного матеріалу на підставі виявлення інтересів і потреб майбутніх спеціалістів, використання технічних засобів навчання, орієнтація на різноманітні форми навчальної співпраці студентів, реалізація стимулюючої функції педагогічної оцінки. Саме на даному етапі найбільш доцільно проводити рольові та ділові ігри, виконуватись кейсові завдання. Сукупний вплив зазначених факторів створює умови для формування у слухачів процесуальних комунікативних і пізнавальних мотивів вивчення іноземної мови, що, в свою чергу, забезпечує досить високий рівень їхньої мовленнєво-розумової активності.

Реалізовувати принцип послідовності навчання “від мовлення до мови”, який постулюється в сучасній методиці, найбільш доцільно, організувавши роботу студентів як активний досвід користування іноземною мовою для потреб комунікації вже на початковому етапі навчання, зокрема у період проведення корективного курсу. Такий підхід узгоджується з позицією тих авторів, які вважають, що мета першого етапу навчання студентів полягає в тому, щоб “занурити” їх у мову [2, с. 40]. Реалізація даного завдання та пов'язане з цим стимулювання розумово-мовленнєвої активності майбутніх фахівців, природно, передбачає встановлення відповідних критеріїв оцінки їх навчальної діяльності. В циклах мовлення такими критеріями ми вважаємо ініціативність, самостійність, частоту і обсяг висловлювань, орієнтацію на співпрацю у мовній групі. Акцент на продуктивності передбачає і певний рівень абстрагування щодо точності використання мовних засобів вираження.

Вважаємо, що цей підхід є методично виправданим, про що, зокрема, свідчить аналіз сучасної літератури з проблем навчання іноземних мов, де зазначається: “Необхідні регулярні, заплановані періоди, коли студенти намагалися б спілкуватися, висловлюючи свої справжні думки та почуття, не побоюючись бути виправленими (наприклад, під час роботи в парах та малих групах). Водночас, слід також зосереджуватися на виправленні помилок, для того щоб фонетичні, граматичні і синтаксичні помилки не вкорінювалися” [8, с. 41]. На наш погляд, саме в актах користування іноземною мовою особистість здатна відчувати власний “ліміт” мовних засобів вираження, пережити протиріччя між бажанням взяти участь у спілкуванні та відсутністю адекватної лінгвістичної бази для цього. І якщо для ліквідації дефіциту лексики, який студенти виявляють в першу чергу, складаються сприятливі умови вже на етапі мовленнєвої підготовки, то формування в них системного уявлення про мову, аналіз і засвоєння граматичних структур слід здійснювати в окремий період.

Міжциклове навчання передбачає головним чином навчання конкретному набору мовних засобів (їх відбір, послідовність і дозування диктуються потребами спілкування) і – на основі оволодіння ними – формування в майбутніх фахівців відповідних комунікативних навиків. Саме на даному етапі найбільш чітко реалізується принцип свідомості в навчанні, оскільки основна мета міжциклового етапу – дати відповідне орієнтування в мові та допомогти студентам свідомо осмислити ті мовні явища, котрі вони сприйняли головним чином інтуїтивно в комунікативних актах циклів усного мовлення.

Слід зазначити, що оволодіння іноземною мовою є неможливим без вивчення граматики, структури мови, що систематизує та упорядковує лінгвістичний досвід особистості і перетворює мову на мовлення. Автори особливо підкреслюють, що ставлення до граматики є дуже важливим фактором у будь-якому методичному підході – чи розглядається вона як баласт, як зайве теоретизування або ж як “рецепт”, котрий допомагає будувати нове смислове ціле з мовних одиниць і розуміти вперше побачений текст [1, с. 32].

Принцип циклічності, реалізований нами в навчанні студентів економічних спеціальностей, дозволив уникнути цієї хибної альтернативи. Якщо на етапах мовленнєвого циклу створювалися умови для імпліцитного засвоєння граматики шляхом багаторазового використання структур у відповідних ситуаціях, то в періоди мовної підготовки студенти засвоювали граматику експліцитно, звертаючись до правил.

Відомо, що експліцитне навчання граматики (неминуче в умовах відсутності мовного макросередовища та обмеженої кількості навчальних годин на тиждень) передбачає заучування граматичних структур, багаточисельних форм слів, великої кількості винятків, оволодіння граматичною метамовою. Все це, як справедливо зауважують дослідники, зазвичай не викликає захоплення у більшості студентів немовних навчальних закладів. Проблема ускладнюється ще й тим, що багато положень граматики заперечуються відомими лінгвістами. Викликає додаткові труднощі і поява все нових граматичних термінів іноземного походження (автосемантичні імена, дискретність, ад'єктивація, дистинктивна функція) [5, с. 27].

Очевидно, що в навчанні іноземної мови “не лінгвістів” існує нагальна потреба спростити, адаптувати граматику (і в плані правил та мовного матеріалу, і міри опори на рідну мову). У зв'язку з цим важливого значення набуває врахування результатів досліджень зі створення “навчальної граматики”, котра, на думку С.Г.Тер-Мінасової, “повинна бути орієнтована на активні потреби учнів” [4, с. 38], та близької їй по суті “примітивної” граматики, що, за словами Р.К.Міньяра-Белоручева, “має суто прагматичний характер” [5, с. 29].

Реалізуючи в практиці міжциклового навчання положення концепції “примітивної” граматики, ми враховували її наступні характеристики: “примітивна” граматика намагається уникати незрозумілих термінів граматичної метамови та обмежуватися найпростішими граматичними правилами. “Примітивна” граматика скорочує кількість винятків із правил рамками пройденого матеріалу і розв'язує проблему інтерференції, слідуючи принципу опори на рідну мову” [5, с. 29].

Необхідно зазначити, що термін “примітивна” граматика – досить умовний і не завжди є безпосереднім відображенням наявного в особистості рівня володіння іноземною мовою. Слід мати на увазі, що спрощення, “примітивізація” граматики, яка підлягає вивченню, без врахування актуального рівня мовних знань особистості може мати і демотивуючий вплив. Запобігання появи даної негативної тенденції може слугувати навчання на оптимальному рівні складності, реалізація принципу індивідуалізації і диференціації.

Наслідком застосування даного підходу до навчання граматики слід вважати не лише формування у майбутніх бізнесменів більш адекватних знань про найважливішу структуру мови, але й виникнення в них почуття задоволення, переживання успіху від засвоєння традиційно важкого для студентів аспекту лінгвістичних знань. Останнє може стати ще однією (поряд із комунікативністю навчання) передумовою для “примирення” майбутніх фахівців торговельно-економічної галузі з лінгвістикою.

Як справедливо зазначає Герхард Хельбіг, питання про роль граматики і взагалі лінгвістики в процесі навчання іноземним мовам, безперечно, є комплексним і аж ніяк не зводиться до визначення питомої ваги граматики в навчальних матеріалах та на уроці іноземної мови [6, с. 28].

У той же час цілком очевидно, що розв'язання даної складної проблеми виявляється неможливим без врахування психологічних аспектів навчальної діяльності студентів, зокрема, закономірностей формування у них навчальних мотивів. З цієї точки зору, відсутність іманентного інтересу до знань про мову в більшості студентів неспеціальних факультетів, з одного боку, та необхідність володіння мовними засобами для здійснення мовленнєвої діяльності – з іншого, ставлять перед дослідниками завдання пошуку психологічно доцільних шляхів відбору і конструювання навчальної інформації.

Висновки. Таким чином, результати нашого дослідження переконують, що відсутність ефективних способів узгодження та координації навчання фактичного і лінгвістичного змісту, дисбаланс між навчанням мови як системи та мовою в дії виявляють негативний вплив на формування лінгвістичної компетенції студентів немовних ВНЗ.

Ідея навчання системи мови через мовлення в процесі організованого цілеспрямованого спілкування, реалізована шляхом циклічної побудови навчального процесу, виявляється продуктивною з точки зору розв'язання вищезначеної проблеми. При цьому ми виходимо з

ЦИКЛІЧНІСТЬ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗ

розуміння принципу рушійної сили переживання особистістю внутрішніх протиріч між знанням і незнанням як психологічного механізму впливу на її мотиваційний процес. Регулярна зміна предмета діяльності, природно, забезпечує підтримання інтересу студентів до процесу оволодіння іноземною мовою. Таким чином, у повній мірі використовується ефект новизни матеріалу: в циклах мовленнєвої діяльності студенти цілком зосереджуються на змісті фактичного матеріалу, їх увага та інтерес не розпорозуються паралельним мовленню поясненням викладачем формальних мовних ознак задіяних структур.

В контексті подальшого дослідження даної проблеми доцільною є розробка методичного забезпечення циклічного навчання іноземної мови.

Список літератури

1. Вайсбурд М.Л. Методы обучения. Выбор за вами // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 2. – С. 29-34.
2. Интенсивные формы обучения иностранным языкам. Издательство Казанского университета. – 1984. – 94 с.
3. Костомаров В.Г., Митрофанова О.Д. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. – М.: Просвещение, 1984. – 243 с.
4. Лингвистика и методика (Заседание “круглого стола”) // Иностр. языки в школе. – 1991. – № 3. – С. 36-44.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. “Примитивная” грамматика для изучающих иностранный язык // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 4. – С. 27-29.
6. Хельбиг, Г. Грамматика и преподавание иностранных языков // Иностр. языки в школе. – 1976. – № 3. – С. 28-34.
7. Language and Content. Bernard A. Mohan. Addison-Wesley Publishing Company, Inc. – 1986. – 143 p.
8. New Perspectives and New Directions in Foreign Language Education. Edited by Diane W. Birckbichler. National Textbook Company, a division of NTC Publishing Group. Chicago. – 188 p.

Поступила до редакції 03.02.2005 р.